

НАРАДА-БГАКТИ-СУТРИ / переклад з санскриту та коментарі Д. В. Бурби

Сутри (від *sūtra* – “шнур”) – це особливий вид конспективних текстів, які складаються зі стислих тезисних висловлювань-сутр. Поява такої літературної форми була викликана тією обставиною, що в давнину учні завчали сутри напам’ять і обсяг матеріалу, який треба було запам’ятати, мав суттєве значення. Але наставник тривалий час давав учневі докладні пояснення, той був добре обізнаним із предметом вивчення, тому лаконічність тез не ставала для нього перешкодою: сутри фактично виконували роль лише підказки, так би мовити, шнура, на який нанизано цілий оберемок асоціацій.

“Нарада-бгакті-сутри” є одним з найвідоміших засадничих текстів традиції бгакті. Свами Бхутешананда (дванадцятий очільник Місії Рамакрішні) зазначає, що стосовно автора “Сутр” і часу їхнього написання “немає повної ясності” [Narada Bhakti Sutras by Swami Bhuteshananda 2009]. Р. Радж Сінх у своїй книзі “Бгакті та філософія” датує “Нарада-бгакті-сутри” приблизно початком XI ст. н. е. [Singh 2006].

Нарада – міфічний мудрець, який згадується ще в Атхарваведі і якому приписується авторство деяких гімнів Рігведи. У пізній міфології він зазвичай асоціюється з Вішну-Крішною¹. Нарада вважається сином Брахми й богині знання Сарасваті. Його називають *деварши*, тобто “мудрець серед богів”, у ролі посланця яких він час від часу передає людям поради й повідомлення. В іконографії Нарада зазвичай зображується з індійським струнним музичним інструментом *віна*.

Що стосується слова *бгакті*, то воно (а також ще кілька санскритських термінів) залишено в цій публікації без перекладу, оскільки не має точного українського відповідника. Як зазначав стосовно перекладів із санскриту Гегель, “вимагати, щоб висловлювання, зроблене мовою народу, котрий має інший, ніж у нас, спосіб мислення та особливу своєрідну культуру, було передано таким виразом нашої мови, який би відповідав йому в усій своїй повноті й визначеності, було б, звичайно, повним нерозумінням суті справи – якщо сказане має інтелектуальний, духовний зміст, а не стосується таких безпосередньо сприйнятих органами чуття предметів, як сонце, море, дерево, троянда і т. д.” [Гегель 1994, 131–137]. Індійські місіонери зазначають, що їм важко (якщо взагалі не неможливо) розповідати про бгакті іноземною мовою [Sri Rajnish (Osho) 2015].

Звернувшись до словника, знаходимо такі значення слова *бгакті*: “причетність”, “відданість, вірність”, “смирення, покірність”, “любов”. У нашому випадку всі ці смислові відтінки характеризують ставлення віруючого (*бгакта*) до Бога. Бгакті вважається найлегшим методом йоги (вивільнення людиною своєї істинної, духовної природи), оскільки, на відміну від *аштанга-йоги* (восьмиланкової системи Патанджалі) або *джняна-йоги* (йоги знання), не вимагає від адепта виконання суворох психотехнічних вправ чи розуміння витончених і складних філософських концепцій. Духовний ріст бгакта забезпечується його емоційним зв’язком з Богом, через що найбільшого поширення рух бгакті набув серед тих релігійних груп, котрі шанують Бога як Верховну Істоту, котра має певну зовнішність, якості й т. д.

Власне, різні шляхи йоги не можна вважати повністю ізольованими один від одного, оскільки в кожному з них присутні елементи інших. Наприклад, Патанджалі у своїх “Йога-сутрах” (2.32) дає таке визначення *ніямі* (дотриманням приписів, другій ланці аштанга-йоги): “Це чистота, вдоволеність, подвижництво, вивчення Писання й *відданість Богам*” [The Yoga sūtras of Patañjali 2009]. Але якщо прибічники моністичного вчення *адвайта-веданти* розглядають бгакті лише як один з можливих методів досягнення *мокші* (визволення душі від поневолення матерією), яка бачиться ними як злиття душі з абсолютним і втрата нею свого індивідуального існування, то ревнителі бгакті вважають мокшу лише побічним продуктом досягнення вищої мети: відродження вічного обміну любов’ю між душею й Богом, чим з їхньої точки зору і є справжнє бгакті.

Перевагою шляху бгакті вважають його демократизм, але в нього, за словами Свами Вівеканади, є й “величезна вада”: “на низькому рівні воно вироджується в огидний фанатизм”. Проте Вівеканада переконує, що “ця небезпека обмежується тільки тим рівнем бгакті, який називається підготовчим (*gauni*). Коли ж бгакті ви-зріває й досягає свого вищого рівня, тоді прояви дикого фанатизму вже неможливі; душа, підкорена вищою любов’ю, настільки близька до Бога Любові, що не може сіяти ненависть” [Definition of Bhakti 2006].

Цей переклад “Бгакті-сутр” зроблено із санскритського тексту, що міститься у виданні “Narada’s Aphorisms on Bhakti edited by Y. Subrahmanya Sarma” (Adhyatma Prakasha Press, Bangalor, 1938). Водночас у примітках вказано на незначні розбіжності цього тексту з редакціями інших видань.

Текст складається з 84 висловлювань-сутр. У сутрах 1–6 дається визначення бгакті як вищої любові до Бога, яка є вічним єством людини. Мається на увазі, що у звичайному стані людини це єство приховане, але воно може бути проявлене за допомогою методу бгакті-йоги. Тоді людина стає досконалою, безсмертною й настільки вдоволеною, що вже нічого іншого не бажає й не журиться. Також наводяться ознаки такого бгакта (прибічника шляху бгакті): він інколи стає духовно сп’янілим, немовби залякним у трансі й черпає радість у своєму істинному “Я”.

У сутрах 7–11 пояснюється, що любов до Бога – це зовсім не те, що любов як статевий потяг між чоловіком і жінкою. Бгакт має зрікатися як мирських втіх, так і бажання потрапити після смерті до раю завдяки проведенню ведійських ритуалів. І з мирського життя, і з Вед він повинен брати лише те, що благотворне (тобто відповідає найвищій меті життя, як її розуміють вчителі шляху бгакті). Бгакту треба асоціюватися лише з Богом і покладатися лише на Його волю.

Сутри 11–14 попереджають, що навіть той, хто ввіряє себе Богові, має дотримуватись тих норм, які встановлені Писанням. Бо інакше в учня буде спокуса виправдовувати свою негідну поведінку тим, що він, мовляв, як Божа людина вже стоїть вище звичайних приписів. Також зазначається, що втілена душа не може повністю звільнитись від мирської діяльності, але рекомендується звести таку діяльність до можливого мінімуму.

У сутрах 15–24 спочатку цитуються три особи, які вважаються авторитетами в царині бгакті. В’яса описує таку особливість шляху бгакті, як богослужіння, Гарга наголошує на слуханні духовних оповідей, а Шанділья зазначає, що бгакті є природним станом душі, тому просто треба не перешкоджати її прагненню. Як зазвичай, думка автора наводиться останньою (хоча процитовані думки також визнаються слухними): бгакті – це посвята Богові всіх своїх дій. Бгакт завжди пам’ятає про Бога, а якщо з якоїсь причини відволікся на щось інше, то йому стає дуже ніяково. Як приклад вірцевих бгактів наводяться дівчата-пастушки тієї місцевості, де, згідно з “Бхагавата-пураною”, провів своє дитинство та юність Крішна². Але сутри знову просять не плутати любов пастушок до Крішни зі стосунками між земними коханцями, оскільки духовну любов вирізняє те, що особа, котра кохає, щаслива від щастя коханого.

Сутри 25–27 стверджують, що духовний шлях бгакті перевершує шляхи діяльності, знання й технічної йоги, тому що він приносить усі плоди інших шляхів духовного удосконалювання. До того ж Всевишній відчуває відразу до гордовитих, але прихильний до смиренних.

Сутри 28–33 присвячені розгляду взаємозв'язків бгакті й знання. На противагу тим, хто вважає, що здобути бгакті (не як техніку, а як стан) можна тільки через знання або що бгакті й знання взаємозалежні, автор сутр проголошує, що бгакті є своїм власним плодом і що цей плід реальний – на відміну від абстрактних концепцій прибічників шляху знання.

У сутрах 34–42 перераховані методи бгакті-йоги: відмова від об'єктів органів чуття, відмова від прив'язаностей, безперервне поклоніння, оспівування якостей Бога й слухання про них. Найдієвішим чинником визнається прихильність великих святих та Господня ласка. Констатується, що знайти святого дуже непросто. Проте з Божою ласкою й завдяки тому, що немає різниці між Богом і Божою людиною (настільки тісно вони поєднані), любов до Бога все ж можна здобути.

Сутри 43–45 вказують на необхідність уникати спілкування із сумнівними особами, негативні наслідки якого (поява хіти, гніву, омани, ослаблення пам'яті, втрата розуму, втрата всього) порівнюються з океаном. У сутрах 46–50 сказано, хто може перетнути океан майї (ілюзії): це той, хто зрікається недоброго спілкування, служить благородним вчителям, стає безкорисливим, живе усамітнено, сторониться мирських справ та їхніх плодів і відсторонюється навіть від Вед. Окремо наголошується, що така людина не лише сама спасається, а й сприяє спасінню всього світу.

У сутрах 51–55 зазначається, що любов до Бога досягається особистим досвідом – вона інколи проявляється в гідного її. Таку людину цікавить лише Бог, вона слухає лише про Нього й думає тільки про Нього. Але описати цю любов словами так само неможливо, як німому описати смак їжі. Проте все ж наводяться такі її характеристики: вона поза матеріальним, позбавлена хіти, неперервна, найвитонченіша й щомиті росте.

Сутри 56–57 говорять про нижчу, або попередню, стадію бгакті. У цій стадії розрізняються три підвиди, які визначаються трьома типами віруючих й трьома фундаментальними силами матеріальної світобудови – *гунами*, причому кожний попередній підвид є кращим за наступний. Коментатори пояснюють, що людина, яка перебуває під впливом *раджагуни* (“запал, рух”), просить у Бога грошей. Це вже краще, ніж, перебуваючи під впливом *тамогуни* (“інертність, тупість”), жадати від Бога допомоги в кривдженні тих, кого вважаєш своїм конкурентом. Але ще кращим є той віруючий, котрого цікавить лише пізнання Бога. (Детальніше про це сказано у “Бгагавата-пурані”, 3.29.8–10). Щодо типів віруючих сутра обмежується визначенням “стражденний та інші”. Скоріше за все, тут ми маємо посилення на шістнадцятий вірш сьомої глави “Бгагавадгіти”, в якому сказано про “чотири типи добродіючих людей: стражденні, ті, хто прагне знань, бажає багатства, й мудрі”. У двох наступних віршах Крішна каже: “З них вирізняється мудрий, завжди зосереджений, відданий Єдиному – бо дуже дорогий Я мудрому і він дорогий Мені. Усі вони благородні, але вважається, що мудрий – моє Я, бо він, зосередивши розум, перебуває в Мені”. Без мудрого в списку залишаються ті, хто бажає багатства, спрагнені³ знань і стражденні. У “Йога-сутрах” (2.15) сказано, що “для мудрого все є стражданням – через безперервні зміни, неспокій, сліди [минулих] вражень, а також внаслідок суперечливого розгортання гун”. Такі коментатори, як Свамі Шивананда, Субрахманья Шарма та інші, пишуть, що в другому типі класифікації вищими є стражденні, але зазначають, що це страждання викликається розлукою з Богом.

Сутри 58–61 твердять, що, на відміну від інших засобів наближення до Бога, в бгакті легко досягти успіху – через незалежність від інших доказів. Тобто досвід спілкування з Богом сам по собі є для бгакта достатнім. Також зазначається, що

бгакті є формою вищого спокою, вищого блаженства, оскільки якщо бгакт ввірив Богові себе, свої мирські й релігійні справи, то немає приводу для хвилювань.

Сутра 62 застерігає від хибного розуміння духовного життя: відмовлятися треба не від мирських справ, а від бажання насолоджуватися плодами своєї праці. І, звичайно, потрібно робити те, що розвиває любов до Бога (тобто потрібні молитви, храмові поклоніння й т. д.).

У сутрах 63–65 сказано, що не треба слухати оповіді про жінок, багатство та невірних (атеїстів або не індуїстів) і необхідно позбавлятися пихи, лицемірства й т. д. Зазначається, що бгакт присвячує всі свої вчинки Господу, тому якщо в нього і є якісь бажання, гнів, гордість і так далі, то це все пов'язано лише з Богом.

Сутра 66 є переходом від опису нижчого, або попереднього, гатунку бгакті (три форми якого були описані) до вищого бгакті: прояв любові до Бога, яка складається з вічного служіння Йому, поклоніння Йому душі як вічної коханої Бога. У наступних сутрах описуються такі бгакти. Вони найкращі з тих, хто має лише одну, духовну мету. Вони розчулено оповідають одне одному про Бога, і голос їхній тремтить від хвилювання, по тілу ідуть мурашки, на очах виступають сльози. Цими розповідями вони очищують родини й землю. Оскільки такі бгакти просякнуті Богом, то вони освячують своєю присутністю святі місяця, роблять справи добродійними, роблять приписи Святим Письмом. Усе це приносить радість померлим предкам, богам і землі. З огляду на сувору кастову регламентацію життя індуїв важливим є твердження про те, що бгакти – одна сім'я і в них немає поділу за народженням, освітою, зовнішністю, походженням, багатством, родом діяльності й т. д.

У сутрах 74–80 знову даються настанови учневі, який ще не досяг досконалості. Зокрема, відхиляється твердження про те, що в диспутах народжується істина. Від суперечок краще утримуватись, оскільки варіантів аргументації безліч, а висновки непевні. Рекомендується шанувати настанови про бгакті й робити те, що пробуджує любов до Бога, не гаяти час даремно. Треба зберігати й розвивати такі добрі риси характеру, як ненасильство, правдивість, чистота, милосердя, віра й т. д.

Сутри 79–80 присвячені самому Господу, якому завжди всією душею мають поклонятися ті, хто не переймається мирським. І Він, шанований і прославлений піснеспівами, швидко з'являється перед бгактами⁴, сповнює їх рішучістю.

Згідно з вісімдесят першою сутрою, для тих, хто дав обітницю служити Богові, немає нічого важливішого, ніж бгакті.

У сутрі 82 подається перелік одинадцяти форм бгакті. Зокрема, бгакт може любити Бога як когось Величного, як когось Привабливого, як свого Господаря, Друга, Дитину, Коханого. Найсильнішою названа любов у розлуці з Богом.

Сутра 83 називає імена тринадцяти легендарних учителів. Зазначається, що вони однодумці. Також цікаво, що, як стверджується, вони дають настанови про бгакті, *не боячись людських балачок*. Це є своєрідним підтвердженням того, що навіть в Індії прибічники руху бгакті були певною мірою релігійними дисидентами.

Заключна сутра є традиційною обіцяркою винагороди учневі: хто вірить цим настановам Наради, той сповнюється віри в Бога, стає справжнім бгактом і досягає Вищої Мети.

Перекладач намагався не лише передати українською мовою сенс “Нарада-бгакті-сутр”, а й відтворити структуру санскритської фрази, через що переклад не є взірцем красного письменства. Незважаючи на це, з об'єктивних причин впоратися з поставленим завданням вдалося лише частково. З одного боку, санскрит є флективною мовою, деякі форми якої не мають українських відповідників. Зокрема, для санскритського речення є характерною пасивна конструкція з герундивом (пасивним дієприкметником майбутнього часу), що робить санскритську фразу лапідарною. Наприклад, сутра 74 звучить так: *vādo nāvalambyaḥ*⁵. Але через відсутність в українській мові герундивів переклад може бути лише описовим і, відповідно,

більш об'ємним: “Диспут – не те, на що треба покладатися” (або просто “Не треба покладатися на диспути”). З другого боку, у санскриті є чотири типи складних слів, причому таке слово може складатися з десятків основ, фактично замінюючи собою речення, що надає санскриту ознак інкорпорууючої мови. Наприклад, у сутрі 82 ми зустрічаємо слово *guṇa-māhātmyāsakti-rūpāsakti-pūjāsakti-smaraṇāsakti-dāsyāsakti-sakhyāsakti-vātsalyāsakti-kāntāsakti-ātma-nivedanāsakti-tan-mayāsakti-parama-virahāsaktirūpaikadhā*. Сміслові зв'язки між елементами цього слова не мають зовнішнього вираження. Українська мова, у принципі, також дозволяє створювати довгі складні слова (наприклад, *водогрязеторфонарафінолікування*), але не завжди і не такі довжелезні. Тому в подібних випадках одне санскритське слово перекладається майже цілим реченням. Також у деяких випадках задля пояснення доводилося додавати (у квадратних дужках) слова, яких немає в оригіналі. Проте маємо надію, що цей переклад, незважаючи на його недоліки, дасть читачеві доволі адекватне уявлення про “Бгакті-сутри” Наради.

Нарада-бгакті-сутри (Nārada-bhakti-sutrāṇi)

- 1 Отже⁶, пояснюємо бгакті.
- 2 Воно – вища любов⁷ до Нього⁸
- 3 і вічне єство⁹,
- 4 здобувши яке, людина стає досконалою, стає безсмертною, стає вдоволеною;
- 5 отримавши яке, ніхто [вже] [нічого іншого] не бажає, не журиться, не ненавидить, не радіє, не стає прагнучим¹⁰;
- 6 пізнавши котре, [людина] [духовно] сп'янілою стає, [немов] заляклою [у трансі] стає, такою стає, що знаходить радість у [істинному] Я¹¹.
- 7 Через [те що це бгакті має] форму приборкання¹² [хтивих бажань], воно не таке, як хіть¹³.
- 8 Але приборкання – це зречення [і] від справ світу, [і] від Вед¹⁴.
- 9 Ототожнення¹⁵ з Тим та байдужість до того, [прагнення] чого приборкується.
- 10 Ототожнення – відмова від іншого покровительства.
- 11 Байдужість до того, [прагнення] чого приборкується, – здійснення [лише] того, що благодотворне у світі й Ведах¹⁶.
- 12 [Навіть] після твердої рішучості [йти шляхом бгакті] хай буде піклування про [виконання норм] Писання.
- 13 Інакше – загроза падіння.
- 14 До закінчення строку носіння [душею] тіла [має бути] також мирська діяльність – харчування й т. д., – але мінімальна¹⁷.
- 15 [Далі] через відмінності різних поглядів називаються різновиди тієї [любви до Бога].
- 16 “[Це] потяг до пуджі¹⁸ й т. д.”, – так [каже] син Парашари¹⁹.
- 17 “[Це схильність] до духовних оповідей”, – так [каже] Гарга²⁰.
- 18 “[Вона здобувається] неперешкоджанням прагненню душі”, – так [каже] Шанділья²¹.
- 19 Але Нарада [каже] так: “[Це] піднесення Тому [Богові] всього зробленого, величезне збентеження при забутті про Нього”.
- 20 Воно є саме таким, [як сказано в усіх цих означеннях].
- 21 [Воно таке, наприклад], як у пастушок Враджу²².
- 22 Але навіть тут немає забуття чи відкидання знань про велич [Бога].
- 23 Відсутність того [знання] – [це] наче в коханців.
- 24 Нема ж бо в цьому, [другому випадку] ошасливлення щастям іншого.
- 25 Але це [бгакті] вище за *карму*, *джняну* та *йогу*²³.
- 26 Через те, що [воно] – втілення плодів [карми, джняни та йоги].
- 27 І через відразу Всевишнього до гордовитих і прихильність до вбогих [духом]²⁴.
- 28 Одні так [кажуть]: “Лише знання засіб [здобуття] того [бгакті]”.
- 29 “[Бгакті й знанню властива] взаємозалежність”, – так [кажуть] інші.
- 30 Син Брахми²⁵ [каже] так: “[Бгакті] таке, що є своїм плодом”.

- 31–32 Так само, як цар не [стає] вдоволенним від лише споглядання царського палацу або голод не закінчується від споглядання їжі й т. д.
- 33 Тому тими, хто прагне звільнення [з полону матеріального існування], має обиратися саме це [бгакті].
- 34 Вчителі оспівують методи здобуття цього [бгакті].
- 35 Але та [любов до Бога отримується] завдяки відмові від об'єктів органів чуття та відмові від прив'язаностей.
- 36 [Вона] – від безперервного поклоніння.
- 37 [Мати її можна] навіть у миру – завдяки оспівуванню якостей Бога й слуханню [про них].
- 38 Але особливо – ласкою великих та з крихти Господньої ласки.
- 39 Проте благотворне²⁶ спілкування з великими важко мати й не досягнути.
- 40 Однак [вона] все ж здобувається – милістю Того [Господа].
- 41 Завдяки тому, що немає різниці між Тим [Богом] і людиною Того [Бога].
- 42 Лише це є засобом. Лише це є засобом.
- 43 Треба зрестися всілякого недоброго спілкування.
- 44 Як від причини хіті, гніву, омани, ослаблення пам'яті, втрати розуму, втрати всього²⁷.
- 45 Ці [негативні наслідки], [що] наче хвилі, від [недоброго] спілкування – як океан.
- 46 Хто перетинає, хто перетинає [океан]-ілюзію? Той, хто зрікається [недоброго] спілкування, служить благородним [вчителям], стає безкорисливим²⁸.
- 47 Хто живе усамітнено²⁹, скидає мирські кайдани, піднімається над трьома *дунами*³⁰; хто зрікається придбання й збереження [матеріальних благ].
- 48 Хто сторониться [мирських] справ і плодів [мирських] справ і так піднімається над двоїстістю [світу].
- 49 Хто навіть від Вед відсторонюється, отримує винятковий безперервний потяг [до Бога].
- 50 Він перетинає, він перетинає [океан-ілюзію], спонукає світ перетнути [океан-ілюзію].
- 51 Не описати словами єство любові.
- 52 Як німому – [не описати] смак [їжі].
- 53 Інколи [вона] проявляється в гідного [її].
- 54 Позбавлена гун, позбавлена хіті, неперервна, найвитонченіша, [вона] щомиті росте й досягається особистим досвідом.
- 55 Здобувши цю [любов], [віруючий] дивиться лише на Того [Бога], слухає лише про Нього, думає лише про Нього.
- 56 Через різницю в гунах або через різницю між стражденим³¹ та іншими [видами віруючих] нижчий³² [гатунок бгакті] [буває] трьох видів.
- 57 Кожний попередній вид є кращим за наступний.
- 58 [На відміну] від інших [засобів наближення до Бога], в бгакті легко досягти [успіху] – через незалежність від інших доказів³³, через власну доказовість.
- 60 І через те, що [бгакті є] формою вищого спокою, вищого блаженства.
- 61 Через те, що сам [віруючий], мирські й ведичні [справи] ввірені [Богові], мирські втрати не є приводом для хвилювань.
- 62 При здобутті тієї [любові до Бога] мирські справи – [це] не те, що треба відкинути, але зречення [бажання] плодів [своєї праці] й садгана³⁴, [націлена на здобуття] тієї [любові до Бога], – [це] те, що має робитись.
- 63 Оповіді про жінок, багатство, невірних³⁵ – те, що не треба слухати.
- 64 Пиха, лицемірство й т. д. – те, чого треба зрестися.
- 65 [Бгакті] є таким, що присвятив всі вчинки Тому [Богові]³⁶. Бажання, гнів, гордість і т. д. – [це] те, що треба робити [лише] у зв'язку з Тим [Богом].
- 66 Після розриву [обмежень нижчого гатунку бгакті], яке має три форми, проявлятися має любов, яка складається з вічного служіння [Богові], поклоніння [Йому душі як] вічної коханої [Бога]. Саме любов має проявлятися.
- 67 Бгакти – найкращі з тих, хто прагне лише Одного.
- 68 [Розчулено] оповідаючи з клубком у горлі, мурашками по тілу й сльозами одне одному [про Бога], [вони цим] очищують родини й землю.

- 69 [Саме] вони роблять святими місцями святі місця й роблять справи добродійними, роблять приписи Святим Письмом.
- 70 Вони насичені Тим [Богом].
- 71 Радіють предки, танцюють боги, й ця земля стає захищеною.
- 72 Нема серед них поділу за народженням, освітою, зовнішністю, походженням³⁷, багатством, родом діяльності й т. д.
- 73 Оскільки [вони] Його [бгакти].
- 74 Диспут – не те, на що треба покладатися.
- 75 Через численність варіантів [аргументації] та непевність [висновків].
- 76 Настанови про бгакті – це те, що треба шанувати; справи, які пробуджують ту [любов], – те, що треба робити.
- 77 Заради очікуваного часу, коли будуть відкинуті насолода і страждання, бажання і здобутки й т. д., ані півмиті не повинно бути згаяно даремно.
- 78 Ненасильство, правдивість, чистота, милосердя, віра і т. д. – добрі риси, які треба зберігати.
- 79 Господь – це Той, кому завжди всією душею мають поклонятися ті, хто не переймається [мирським]³⁸.
- 80 Шанований і прославлений піснеспівами³⁹, [Господь] швидко з'являється перед бгактами, сприяє [їхній] рішучості.
- 81 Для тих, хто дав три обітниці⁴⁰, бгакті най-найважливіше.
- 82 Хоча бгакті єдине, воно проявляється в одинадцяти формах: зацікавленість величиною та якостями [Господа], зацікавленість зовнішнім виглядом [Господа], зацікавленість поклонінням [Господу], зацікавленість спогадами про [Господа], зацікавленість служінням [Господу], зацікавленість дружбою [з Господом], зацікавленість батьківськими стосунками [з Господом], зацікавленість таким ставленням [до Господа], як у закоханій [до коханого], зацікавленість у тому, щоб ввірити себе [Господу], зацікавленість у тому, щоб бути просякнутим Тим [Господом], зацікавленість у найсильнішій [формі любові до Господа, яку відчувають у] розлуці [з Ним].
- 83 Саме так говорять однодумці, які дають настанови про бгакті, не боячись людських балачок: Кумари, В'яса, Шука, Шанділья, Гарга, Вішну, Каундінья, Шеша, Уддгава, Аруні, Балі, Хануман, Вібгішана й т. д.
- 84 Хто цим, повіданим Нарадою, благословенним настановам вірить, той сповнюється віри [в Бога], стає справжнім бгактом. Він здобуває Найдорожчого, він здобуває Найдорожчого⁴¹.

¹ У Бгагавадгіті (10:26) Крішна каже: “З Божественних мудреців Я Нарада”.

² У десятій частині “Бгагавата-пурани” розповідається, що дівчата, почувши звук флейти Крішни, кидали всі справи й прожогом бігли до Нього.

³ “Блаженні голодні та спрагнені правди, бо вони нагородовані будуть” (Євангелія від Матвія, 5.6).

⁴ Індійське прислів'я твердить: *Yatra bhaktaḥ tatra bhagavān* – “Де бгакт, там і Бог”.

⁵ У санскриті, як і в українській мові, в теперішньому часі зв'язка “бути” (as) зазвичай є нульовою (не вживається).

⁶ *Athātas* (*atha* + *atas*) має таке ж значення (тільки дещо посилене), як *atha* (“тепер”, “далі”, “тому”). Цим словом часто маркується початок книги, глави, розділу.

⁷ Словом “любов” тут перекладено термін *prema(n)*.

⁸ Під “Ним” мається на увазі Бог. У цій сутрі замість *tvasmīn* (*tu* + *asmīn*, букв. “саме до Нього”), де займенник стоїть у місцевому відмінку, зустрічаються варіанти тексту з давальним відмінком: *tasmai* (“до Того”) або *kasmai* (“до Кого”).

⁹ *Amṛta-svaḡūrā*. *Svaḡūrā* – букв. “своя форма”. Цей термін використовується в значенні “істинна природа” (якоїсь сутності). Словом “вічна” тут перекладений пасивний дієприкметник минулого часу *amṛta* (у значенні прикметника букв. “безсмертна”), який має ще й

похідне, більш вузьке значення: “напій безсмертя”, “амброзія”. Таким чином, допустимий також переклад “нектарна сварупа”.

¹⁰ Пор.: «Хто не радіє й не ненавидить, не журиться й не бажає, хто відсторонився від “доброго” й “поганого” та має бгакті – той дорогий Мені» (Бгагавадгіта 12:17).

¹¹ Якщо сприймати ātman як звичайний зворотний займенник, то можна перекласти “знаходить у собі”.

¹² Nigodha. Цікаво, що саме це слово вжито в знаменитому означенні “Йога-сутр” (1.2) Патанджалі: “Йога – приборкання вихорів свідомості”.

¹³ Хіть – kāma. У широкому сенсі цим словом може називатися будь-яке недуховне бажання.

¹⁴ Тут відкидається шлях формального ритуалізму приборчників пурва-міманси. Така сама вимога є в Бгагавадгіті (2.42–45): «Необізнані, задоволені буквою Вед, які говорять “немає нічого іншого”, проголошують, Партхо, барвисті промови, що обіцяють народження як плід справ, рясніють описом різноманітних ритуалів, спрямованих на отримання задовольень і здобуття влади. [Ці люди] сповнені бажань, їхня вища мета – рай. У прив’язаних до задовольень і багатства, чий розум захоплений цією [промовою], не буває рішучого розуму, зануреного в транс. Веди обмежуються сферою трьох якостей матеріальної природи. Арджуна, будь вищим за три якості матеріальної природи, стій над двоїстістю, завжди перебувай у винятковій чистоті (sattva), не переймайся придбанням й збереженням, перебувай у своєму Я».

¹⁵ Ananyatā, букв. “неінакшість”.

¹⁶ Ця сутра стверджує, що відмовлятися треба не від усієї діяльності у світі (який дехто вважає порочним), а лише тієї, що шкодить духовному розвитку, і це перегукується з настановою Бгагавадгіти (18.5): “Не слід нехтувати [такою] діяльністю, [як] аскеза, жертвопринесення й подаяння; їх слід здійснювати. Для мудрих аскеза, жертвопринесення й подаяння – очишувачі”.

¹⁷ Перекладено відповідно до трактування більшості індійських коментаторів. Але слово tāvat частіше перекладається не в сенсі “злегка”, а прислівником “поки”. Таким чином, переклад може мати такий вигляд: “Але, звичайно, поки не закінчиться строк носіння [душею] тіла, [має бути й] мирська діяльність: харчування й т. д.”.

¹⁸ Пуджа – індуїстське богослужіння, в яке входить піднесення скульптурному образу божества запаленого світильника, ароматичних речовин, квітів і т. д.

¹⁹ Син Парашари – В’яса, легендарний записувач Вед.

²⁰ Гарга – легендарний автор “Гарга-пурани” та “Гарга-самхіти”.

²¹ Шанділья – ім’я мудреця, згаданого в “Чхандог’я-упанішаді”. Також він вважається автором “Шанділья-упанішади”, “Шанділья-бгакті-сутр” та “Шанділья-самхіти”.

²² Врадж – священне для індусів місце паломництва в індійських штатах Уттар-Прадеш, Раджастхан і Хар’яна, де, згідно з Пуранами, народився й провів свою юність бог Крішна.

²³ Тут карма(н) – це діяльність, що має на меті особисту вигоду (хоча б і потойбічну), джняна (букв. “знання”) – пізнання Бога філософськими роздумами (джняна-йога), а йога – пізнання Бога завдяки медитаціям за системою Патанджалі (тобто аштанга-йога).

²⁴ Пор.: “Бог противиться гордим, а смиренним дає благодать” (Якова 4.6; 1 Петра 5.5). “Блаженні вбогі духом, бо їхнє є Царство Небесне” (Євангелія від Матвія 5.3).

²⁵ Тут син Брахми – Нарада.

²⁶ Благотворне – букв. “недаремне” (amogha).

²⁷ Пор.: “У людини, що концентрується на об’єктах почуттів, зароджується прихильність до них; із прихильності розвивається бажання, з бажання народжується гнів. З гніву виникає омана, від омани – затемнення пам’яті, через затемнення пам’яті пропадає розум, через руйнування розуму [людина] гине” (Бгагавадгіта 2.62–63).

²⁸ Пор.: “Бо важко подолати цю Мою божественну ілюзію... Але ті, хто звертається до Мене, долають цю ілюзію” (Бгагавадгіта 7.14).

²⁹ Пор.: “Нехай йог на самоті постійно зосереджує розум, перебуваючи в безлюдному місці, приборкавши думки, без бажань і власництва” (Бгагавадгіта 7.14).

³⁰ Три гуни – фундаментальні “якості”, або сили матеріальної світобудови: саттва (чистота, прозорість, істинність), раджас (запал, рух) і тамас (інертність, тупість).

³¹ Пор.: “Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені” (Євангелія від Матвія 5.4).

³² Слово гауці можна розуміти також як “пов’язаний з гунами”.

³³ Pramaṇā. Цей термін має також значення “засіб отримання достовірного знання”. У різних *даршанах* (“системах індійської філософії”) кількість праман варіюється, але найчастіше йде мова про три: безпосереднє сприйняття, висновок, що ґрунтується на ньому, і словесне свідчення (взяття до відома правдивого висловлювання, в тому числі приписів духовної традиції та одкровення).

³⁴ Sādhana (букв. “засіб”) – сукупність регулярних дій, що мають духовну мету, “духовна практика”.

³⁵ Nāstika – той, хто не визнає авторитету Вед.

³⁶ Пор.: “Усе, що робиш, їси, офіруєш і даруєш, усю свою аскезу – все це роби як підношення Мені” (Бхагавадгіта 9.27).

³⁷ Kula.

³⁸ Пор.: “І не шукайте, що будете їсти чи що будете пити, і не клопочіться. Бо всього цього й люди світу оцього шукають, Отець же ваш знає, що того вам потрібно” (Євангелія від Луки 12.29–30).

³⁹ Шанований і прославлений піснеспівами – saṅkīrtya-mānaḥ. Це слово можна також перекласти як “шанований [вище]названий”. Зустрічається дещо інша редакція цього фрагмента тексту: sa kīrtya-mānaḥ, тобто “Він, шанований і прославлений”.

⁴⁰ Тих, хто дав три обітниці – tri-satyasua. Вочевидь, мається на увазі обіцянка служити Богові тілом, словами й душею. Можна також перекласти “тричі чистих” або “тричі істинних”.

⁴¹ Preṣṭha. У знахідному відмінку форми чоловічого й середнього роду цього слова збігаються, тому можна перекласти “здобуває найдорожче”.

ЛІТЕРАТУРА

- Бхагавадгіта** / Пер. Д. В. Бурбы. Москва, 2009 (2013, 2015, 2016).
- Гегель Г. В. Ф. Об эпизоде “Махабхараты”, известном под названием “Бхагавадгіта” Вильгельма Фон Гумбольдта. Берлин, 1826 // **Вопросы философии**, 1994, № 10.
- A prose English translation of Srimadbhagavatam** / Edited and published by Manmatha Nath Dutt. Calcutta, 1896.
- Complete Works of Swami Vivekananda**. Advaita Ashrama, 2006.
- Definition of Bhakti / Bhakti-Yoga // **Complete Works of Swami Vivekananda**. Advaita Ashrama, 2006.
- Hari Prasad Shastri. The Narada Sutras. The Philosophy of Love*. London, 1947.
- Narada Bhakti Sutras** / Commentary by Sri Swami Sivananda Saraswati. Tehri-Garhwal, India, 1988.
- Narada Bhakti Sutras: Aphorisms on The Gospel of Divine Love** / Translated by Swami Tyagisananda. Madras, 1955.
- Narada Bhakti Sutras by Swami Bhuteshananda**. Kolkata, 2009.
- Narada’s Aphorisms on Bhakti edited by Y. Subrahmanya Sarma**. Bangalor, 1938.
- Prem Prakash. The Yoga of Spiritual Devotion* / A Modern Translation of the Narada Bhakti Sutras. Rochester, Vermont, 1998.
- Singh R. Raj. Bhakti and Philosophy*. Lexington Books, 2006.
- Sri Rajnish (Osho). 5. Truth Needs No Commentary* // Archive for Books I Have Loved // **Osho News. Online magazine**. 02 October 2015. – <http://www.oshonews.com/2015/10/02/5-truth-needs-no-commentary/>
- Swami Chinmayananda. Love-Divune. Narada Bhakti Sutra. The Highest Art of Making-Love to the Lord of the Heart*. Mumbai, 1990.
- Swami Jyotir Maya Nanda. The Yoga of Divine Love*. Miami, 1982.
- Swami Prabhavananda. Narada’s Way of Divine Love*. Madras, n. d.
- The Bhakti Sutras of Narada* / Translated by Nandlal Sinah // **The Sacred Book of Hindus**. New York, 1911.
- The Yoga sūtras of Patañjali: a new edition, translation, and commentary with insights from the traditional commentators** / Edwin Francis Bryant. New York, 2009.